

Dergiabant

2024, 12(1): 237-258, doi: 10.33931/dergiabant.1402301

Arap Dili ve Belâğati Anabilim Dalındaki Lisansüstü Tezlerin Tema, Cinsiyet, Üniversite ve Öğrenim Türü Bakımından Analizi

Analysis of Postgraduate Theses in the Department of Arabic Language and Rhetoric in Terms of Theme, Gender, University and Type of Education

Ramazan KILIÇ¹

Geliş Tarihi (Received): 08.12.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 07.03.2024

Yayın Tarihi (Published): 31.05.2024

Öz: Arap dili, İslamiyet'in doğuşundan bu yana gerek dîni gerekse kültürel bakımdan pek çok araştırmaya konu edilmiştir. Ülkemizde son yıllarda yürütülen lisansüstü tez sayılarında ciddi bir artış yaşandığı gözlenmektedir. İlâhiyat dışında bazı fakülte ve bölümlerde de araştırma konusu olan Arapçanın ilâhiyat bünyesindeki konumu ve durumunu ortaya koymak önem arz etmektedir. Bu sebeple Yüksek Öğretim Kurulu'nun resmi tez veri sistemi olan Ulusal Tez Merkezi ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nin web sayfalarından yararlanılmış, ilgili veriler doküman analizi tekniği kullanılarak yorumlanmıştır. Tez çalışmaları tema, cinsiyet, yıl, dil, üniversite ve lisansüstü düzey bakımından incelenmiştir. Arap diline dair Arapça Mütercimlik-Tercümanlık, Arap dili eğitimi, Arap dili ve edebiyatı gibi diğer dal/programlar bu araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Yalnızca ilâhiyat fakültelerinin incelenmesinin temel sebebi tüm yılları temalarına göre kapsayacak sayısal verilerin, makale sınırları içerisinde ele alınmasının mümkün olmayışından kaynaklıdır. Arap dili ve belâğati alanında yapılmış tez çalışmalarının bazı açılardan dikkat çektiği görülmüştür. Bunlardan en dikkat çeken yazı dili Arapça olan tez çalışmalarıdır. Son yıllarda sayıları hızla arttığı gözlemlenen bu tezler içerik ve yapı bakımından kimi olumsuz durumları barındırmaktadır. Araştırmada tez danışmanlıkları meselesine de değinilmiştir. Nitekim Arap dili ve belâğati alanındaki bazı tezlerin Temel İslâm Bilimleri (tefsir gibi) kürsüsü dışında diğer bölümlerde (din felsefesi gibi) görev yapan öğretim üyelerinin de danışmanlık yaptığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Lisansüstü Tezler, Tema, Üniversite, Veri Analizi.

&

Abstract: The Arabic language has been a subject of research for people from many nations, both religiously and culturally, since the birth of Islam. There has been a significant increase in the number of postgraduate theses conducted in our country in recent years. It is important to reveal the position and status of Arabic within theology, which is also available in other faculties and departments. For this reason, the necessary data was obtained by using the web pages of the National Thesis Center, which is the official thesis data system of the Council of Higher Education, and the Islamic Research Center managed by the Turkish Religious Foundation. Thesis studies were examined in terms of theme, gender, year, language, university and graduate level. Relevant data were interpreted using the document analysis technique. Arabic Translation and Interpretation program, Division of Arabic Language Education, Arabic Language and Literature department, which are fields related to the Arabic language, are excluded from the scope of this research. The main reason why only theology faculties are taken into account is that it is not possible to handle numerical data that will cover all years according to their themes within the limits of the article format. Thesis studies completed in the field of Arabic language and rhetoric attract attention with some aspects. The first of these is the situation of theses written in Arabic language. Arabic theses, the number of which has increased rapidly in recent years, need to be evaluated in terms of content and structure. In addition, the fact that faculty members from a department other than Arabic language and rhetoric in the department of basic Islamic sciences (like Qur'anic exegesis) or faculty members working in other departments (like department of Islamic philosophy) undertake consultancy duties is another issue that will be criticized.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Graduate Thesis, Theme, University, Data Analysis.

Atıf/Cite as: Kılıç, Ramazan. "Arap Dili ve Belâğati Anabilim Dalındaki Lisansüstü Tezlerin Tema, Cinsiyet, Üniversite ve Öğrenim Türü Bakımından Analizi". *Dergiabant* 12/1 (Mayıs 2024), 237-258. doi: 10.33931/dergiabant.1402301

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethik: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Since 2013 – Bolu

¹ Arş. Gör. Dr., Ramazan Kılıç, Hitit Üniversitesi, ramazankilic@hitit.edu.tr.

1. Giriş

Dünya üzerinde yaklaşık 270 milyon insanın konuştuğu Arapçanın öğretimi asırlar öncesine uzanan bir maziye sahiptir. Devlet yapılanmasının olduğu Emevî ve Abbâsî döneminde ev ve mescitler örgün eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü mekanlar olmuştur. Toplumun hemen her tabakası gibi Halifeler ve devlet adamları da Arapçaya özel bir önem atfetmişlerdir. Sarayda düzenlenen ilim meclisleri dışında devlet başkanlarının aile efradına yönelik yürüttüğü çeşitli faaliyetler (nahiv, mesele, edebiyat dersleri gibi) bunlardan başlıcalarıdır. Hicrî III. Yüzyılın önemli isimlerinden olan İbnü's-Serrâc da (ö. 316/929) eserini kaleme alırken insanların öğrenme gayelerine atıfta bulunmuş, dönemin konjonktürüne açık bir şekilde işaret etmiştir.² Eski ismiyle "el-Arabîyye" terimi, edebiyat, ahbar ve kıraat gibi farklı disiplinleri içinde barındıran ve günümüzde de Arapçayı ifade eden bir alan olmuştur. Arapça dâhil pek çok İslâmî disipline yer veren medreselerin sistematik olarak kurucusu, Büyük Selçuklu Devleti'nde önemli görevlerde bulunan Nizâmülmülk (ö. 485/1092) olarak kabul edilir.³

Osmanlı'da ilk medresenin 731/1330-31 yılında İznik şehrinde kurulduğu düşünülmektedir. Orhan Bey (ö. 763/1362) dönemine kadar Osmanlı eğitim-öğretim faaliyetlerinin mahiyeti hakkında yeterli bilgi olmasa da cami ve mescitlerin bu fonksiyonu karşılamaları muhtemeldir. Osmanlı döneminde özellikle Fatih Sultan Mehmet (ö. 886/1481) ile birlikte düzenli hale gelen eğitim sistemi içerisinde Arap dili varlığını her daim sürdürmüştür. Medreseler müfredat itibarıyla: "Cüz'ıyyât denilen hesap, hendese, hey'et ve hikmet dersleri; alet ilimleri (ulûm-i âliyye / علوم الآلية) kabul edilen belâgat (meânî, bedî', beyân), mantık, kelâm, Arap sarf ve nahvi, dil ve edebiyatı dersleri; ulûm-i 'âliyye (علوم عالیة) denilen tefsir, hadis ve fıkıh" derslerinden müteşekkildir. Öğrenim dili Türkçe olsa da eserler Arapça yazılmıştır.⁴ Medreseler, 3 Mart 1340 (1924) tarihli Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu ile Maarif Vekâleti'ne devredilmesinden yalnızca on üç gün sonra bütünüyle kapatılmıştır.⁵

Günümüzdeki ilâhiyat fakültelerinin kökenini Dârülfünûn-ı Şâhâne bünyesinde 1 Eylül 1900 tarihinde kurulan Ulûm-i Âliyye-i Dîniyye Şubesine dayandırmak mümkündür. 1913 yılıyla birlikte Ulûm-i Şer'iyye çatısı altında varlığını devam ettiren bu müessese Selimiye Camii'nin avlusunda bulunan I. Abdülhamid Medresesi bünyesinde Medresetü'l-Mütehassısîn ile faaliyetlerini sürdürmüştür. Şeyhülislâmlık çatısı altında yer alan bu medrese 1918 yılında Süleymaniye Medresesi olarak isim değişikliğine uğramıştır. Müfredatta bulunan ders şubeleri şu şekildedir; "Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve hikmet (tasavvuf, ilm-i nefis, ahlâk da dâhil) ve edebiyat (Arap, Türk, Fars ve Garp edebiyatı)".⁶ Süleymaniye Medresesi 3 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe giren 430 sayılı Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu kapsamında kapatılmıştır. İlâhiyat Medresesi bünyesinde bulunan İstanbul Dârülfünûn'u 31 Mayıs 1933'te çıkarılan bir kanun gereği kapatılmış, aynı amaca hizmetle İstanbul Üniversitesi kurulmuş, bünyesinde bulunan ilâhiyat fakültesi birtakım nedenlerden dolayı kapatılarak yerine İslâm Tetkikleri Enstitüsü açılmıştır.

Türkiye siyasetinde çok partili hayata geçilmesiyle birlikte din öğretimi meselesi gündeme geldiğinde milletvekillerinden bazısının bir ilâhiyat fakültesi açılmasına dair girişimleri neticesinde, 4 Haziran 1949 tarih ve 5424 sayılı kanunla Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi kurulmuştur. Ortaöğretim seviyesi akabinde dört yıl süreyle (1972-1982) gerçekleştirilen İlahiyat eğitimine dair müfredat bilgisi şu şekildedir: "Kur'an ve İslâm dini esasları, tefsir, hadis, İslâm hukuku, kelâm ve mezhepler tarihi, tasavvuf tarihi, felsefe-mantık, İslâm felsefesi, dinler tarihi, İslâm tarihi, din psikolojisi, din sosyolojisi, İslâm sanatları tarihi, Arapça, Farsça, klasik dinî Türkçe metinler, paleografi, pedagoji."

² Ebû Bekr Muhammed İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahvi*, thk. Abdülhüseyn (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 35.

³ Mefail Hızlı, "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2/2* (1987), 274-275; Ahmet Beken – Muhammed Türkmen, "Nizâmîye ve Müstansırıyye Medreselerinde Arap Dili Öğretimi", *ATEBE Dergisi* 9 (2022), 150-151.

⁴ Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Ocak 2008), 33-35; Mübahat Kütükoğlu, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/507-508.

⁵ Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", 34-35.

⁶ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 1224-1225.

1959 yılına gelindiğinde Millî Eğitim Bakanlığı Müdürler Komisyonu oluruyla İstanbul'da açılan Yüksek İslâm Enstitüsü'nü sırasıyla Konya (1962), Kayseri (1965), İzmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun (1976) ve Yozgat (1980'de açılrsa da bir yıl sonra kapanmıştır) şehirleri takip etmiştir. "20 Temmuz 1982 tarih ve 41 sayılı Kanun Hükmünde Karamâne" ile birlikte tüm enstitüler buldukları ilin üniversitesine eklenmiştir. Böylece lise sonrası yürütülecek dini eğitim ve öğretim ortak bir merkeze bağlanmış ve ilmî ve idârî usuller bakımından müşterek bir zemin oluşturulmuştur.

1991-1992 eğitim öğretim yılına gelindiğinde ilâhiyat fakültelerinin akademik yapılanması içerisinde mevcut düzen şu şekilde olmuştur; "Temel İslâm Bilimleri Bölümü Tefsir, Hadis, İslâm Hukuku, Kelâm, İslâm Mezhepleri Tarihi, Tasavvuf, Arap Dili ve Belâgatı; Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Felsefe Tarihi, İslâm Felsefesi, Din Felsefesi, Mantık, Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi ve Din Eğitimi; İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü İslâm Tarihi, Türk İslâm Sanatları Tarihi, Türk İslâm Edebiyatı ve Türk Din Mûsikisi." Lisans düzeyi dışında yüksek lisans ve doktora programlarında da eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü ilâhiyat fakülteleri, 15 Haziran 1989 tarih ve 358 sayılı kanun gereğince öğretmen ve eğitim uzmanı yetiştiren yüksek öğretim statüsü elde etmiştir.⁷

2. İlâhiyat Fakültelerinin Ontolojik Temelleri

Varoluşsal açıdan bakıldığında, genel olarak İlahiyat kavramının neyi ifade ettiği konusunda ortak bir görüşün bulunduğu söylenemez. Zira bu alan, müfredat içeriği ve akademik kimliği açısından kapalı, varoluşsal meşruiyeti problemlili bir zemin üzerine tesis edilmiştir. Cumhuriyet döneminde yaşanan siyâsî olayların muvacehesinde ortaya çıkan ilâhiyat fakültelerinin disiplinler tasvirini yapmak çok kolay bir iş değildir.⁸

1924 yılında Tevhîd-i Tedrisât Kanunu gereğince Dâru'l-Fünûn bünyesinde yürütülen İlahiyat eğitiminin temel amacı "yüksek diniyyat mütehasısları yetiştirmek"tir. Yeniden yapılandırılarak Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulan ilâhiyat fakültesinde ise eğitimin temel amacı, "Din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak; mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı din adamlarının yetiştirilmesi..." şeklinde ifade edilir.⁹ 1998-1999 öğretim yılında uygulamaya konan son programda da temel ilkeler kapsamına giren tespitler dini yeterliliğin öğretimini esas almıştır.¹⁰

Kavramsal bakımından mesleki bir hüviyeti temsil eden ilâhiyatın diğer fakültelele kıyasla eğitsel içeriği kapalılık arz eder. Örneğin sosyoloji programından mezun olan bir kişinin alanın ihtiva ettiği içeriğe hâkim olduğu söylenebilir. Buna karşılık ilâhiyat fakültesinden mezun olanların vakıf olukları alanları tasvir ve tespit etmek oldukça zordur. Zira ilâhiyat programı farklı disiplinlerden belli miktarda bilgiyi merkeze almaktadır. Kümülatif yapıdaki bu müfredatın herhangi bir alanında derinleşmek ancak lisansüstü düzeye geçişle mümkün gözükmektedir.¹¹

Arap dilinin ilâhiyat içerisinde yer alması müfredatın bir bakıma konfesyonel¹² olmayan yönünü temsil ettiğini söylemek mümkündür. Mevcut haliyle ilâhiyat fakülteleri Batı'daki *religious studies*¹³ kurumunu

⁷ Halis Ayhan, "İlâhiyat Fakültesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/ 70-71.

⁸ Fahrullah Terkan, "Yüksek Din Tedrisatında Uluslararası Uygulamalar ve 'İlahiyat'ın Disipliner Kimliği, Tanıtım ve Mülâhazalar", *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de İlahiyat Eğitimi*, ed. İrfan Aycan vd. (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2023), 119-120.

⁹ Cemal Tosun, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Akademik Yapılanma ve Öğretim Programları Gelişimi (1949-2019)", *Türkiye'nin İlahiyat Birikimi Ankara İlahiyat'ın 70 Yılı (1949-2019)*, ed. Eyüp Baş vd. (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2019), 74.

¹⁰ Muhammed Şevki Aydın, "İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*, ed. Ekrem Sarıçioğlu (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Baskı Merkezi, 2004), 19-23.

¹¹ Terkan, "Yüksek Din Tedrisatında Uluslararası Uygulamalar", 79-80.

¹² Doktrin merkezli öğretim olarak da isimlendirilen bu anlayışta dini inanç merkeze alınır. Bkz. Mehmet Bahçekapılı, *Avrupa'da Din Eğitimi* (İstanbul: Önder Yayıncılık, 2012), 32.

anumsatmaktadır. Bu durum belli oranda Osmanlı medreselerinin bir devamı izlenimini oluşturmaktadır. Tematik bakımdan okutulan derslerin âli ve tâli şeklinde iki kısma ayrılması da bunu destekler niteliktedir. Modern döneme gelindiğinde ilâhiyat müfredatının profesyonel yapıdan hiç olmadığı kadar uzaklaştığı söylenebilir.

Dinin araştırılması noktasındaki yaklaşımlar bazı araştırmacılar tarafından iki temele dayandırılır:

“Bir tarafta, geleneksel teoloji öğretimi ve teolojik çalışmalarda görüldüğü üzere bir dini, teolojisini ve pratiklerini profesyonel açıdan çalışma konusu yapan; diğer tarafta ise daha çok aydınlanmacı düşüncenin ve bilimsellik vurgusu yapan seküler yaklaşımın etkisiyle, profesyonel din ve teoloji tedrisinin üniversite ortamında bulunmaması gerektiğini güçlü bir şekilde iddia eden düşünce mevcuttur.”¹⁴

Meseleye geleneksel teoloji ve aydınlanmacı düşünce zaviyesinden bakıldığında Arap dilinin İlahiyat fakültesindeki konumunun medresedekinden farklı olduğunu belirtmek gerekir. Zira medrese eğitiminde Arapçanın kültürel/entelektüel boyutu İslâmî ilimlerdeki işlevselliğinden sonra gelmektedir. Kur’an, hadis ve fıkıh dersleri ‘ulûm-i ‘âliye (yüksek ilimler); kelâm, mantık, belâgat, lügat, nahiv, hendese, hesap, hey’et, felsefe, tarih, coğrafya gibi dersler ise ulûm-i ‘âliye (alet ilimleri) kategorisinde yer alır.¹⁵ Bu konjonktürde medreselerin işlevselliği birkaç maddede özetlenebilir. Alet ilmi muvacehesinde Arapça, ilgili disiplinlerin temel yeterliliğini temsil ettiğinden, hazırlık tedrisâtı olarak kabul görmüştür. Arabî ilimler dâhilinde yer alan belâgat ise Kur’an merkezli bir disiplin olarak Kur’an ‘câzı ile birlikte düşünölmüştür.

Medrese eğitim sisteminde Arap edebiyatına işlevsel temelli yaklaşıldığı söylenebilir. Şiirler belâgat, nahiv ve sözcük bilgisi gibi alanları desteklemek üzere istişhâd vazifesi üstlenmektedir.¹⁶ O halde medrese sisteminin profesyonel yapısıyla Arap dilini dînî ilimler içerisinde erittiği ifade edilebilir.

Günümüz yüksek din öğretimi müfredatında Temel İslâm Bilimleri bölümü içerisinde, tıpkı medreselerde olduğu gibi tefsir (Kur’an), hadis ve İslâm hukuku (fıkıh) disiplinleri olmakla birlikte din ve edebiyat gibi beşerî bilimlerden birkaçını ilgilendiren Arap Dili ve Belâgati alt disiplini bulunmaktadır. İşte ilahiyat fakültesi ile *religious studies* arasındaki farklılık tam bu noktada akıllara gelmektedir. Zira *religious studies* programları alt disipline dâhil olan derslerin eğitimi üniversite bünyesinde bulunan farklı bölümler veya fakülteler üzerinden (disiplinler arası) gerçekleştirilmektedir.¹⁷

Aydın’ın ifadesine göre Üniversitelerin varoluş ilkeleri gereği adeta din ile alakalı içeriklere cephe alması toplamda 20 anabilim dalının ilâhiyat fakültelerine istiflenmesine sebep olmuştur. Örneğin felsefe tarihi gibi bir kürsünün üniversitenin ilgili bölümünün başlı başına temel anabilim dalı olması gerekiyorken, felsefe grubuna dair dört farklı anabilim dalı kurulmuştur.¹⁸ Meseleye tematik olarak bakıldığında akıllara Arap dili ile alakalı diğer kürsü ve bölümler gelmektedir. Arap dili ve belâgati dışında Arapça mütercimlik-tercümanlık programı, Arap dili ve edebiyatı programı ve Arap dili eğitimi anabilim dalı ile ülkemizde Arapçaya dair toplamda dört farklı alan mevcuttur.¹⁹ Bu çalışma bir yönüyle de Arap dili ve belâgatının ilâhiyat fakültesindeki varoluşsal temellerine dair çıkarımlara imkân sunabilecektir.

¹³ Batı dünyasında İlahiyat yapılanmasını karşılayabilecek birkaç müessese bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Religious Studies’tir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Terkan, “Yüksek Din Tedrisatında Uluslararası Uygulamalar”, 40-73.

¹⁴ Terkan, “Yüksek Din Tedrisatında Uluslararası Uygulamalar”, 40-41.

¹⁵ Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, 31, 33-34; Muhittin Eliaçık, “Osmanlı Medreselerinde Öğretilen Belâgat Kitapları”, *Ullakbilge* 2/4 (Haziran 2014), 34-35.

¹⁶ Abdullah Bedeva, “Şark Medreselerinde Arapça Öğretim Yöntemlerinden Biri Olarak ‘Şiir’in Yeri ve Önemi”, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*, ed. İsmail Narin (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2012), 1/667.

¹⁷ Terkan, “Yüksek Din Tedrisatında Uluslararası Uygulamalar”, 123-124.

¹⁸ Muhammet Şevki Aydın, “İlahiyat Eğitiminde Geleceğe Yönelik Öneriler”, *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’de İlahiyat Eğitimi*, ed. İrfan Aycan vd. (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2023), 205-206.

¹⁹ Ömer Acar, Ayten Özçelik, “Başlangıçtan Günümüze İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretimi”, *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’de İlahiyat Eğitimi*, ed. İrfan Aycan vd. (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2023), 504-505.

Türkiye’de Arap dili alanında tamamlanan lisansüstü tezlere dair bazı çalışmalar yapılmıştır. M. Vecih Uzunoğlu 1956-2004 yılları arasında;²⁰ – bir devam niteliğinde – Abdullah Kılınçkaya ise 2004-2013 yılları arasında kapsayan bir makale kaleme almıştır.²¹ Hasan Harmancı 1928-2018 yılları arasında lisansüstü tezler dışında kitap, makale vb. türlere de dair çalışmalara kitabında yer vermiştir.²² Son olarak İclal Arslan 2018-2022 yılları arasındaki tezleri kapsayan bir literatür çalışması gerçekleştirmiştir.²³

Tanımlanmış çalışmaların ortak özelliği bibliyografik yapıya sahip olmalarıdır. Bibliyografya araştırmaları ilgili alanda çalışma yapmayı düşünenlere yardımcı olmaları açısından oldukça önemlidir. Bu makalenin ulaşmak istediği temel hedef Arap dili ve belagati anabilim dalındaki çalışmaların nicel ve nitel özellikleri bakımından İlahiyat fakülteleri içerisindeki konumunu tespit etmektir.

İlgili çalışmaların dönemin teknik ve elektronik imkanları dikkate alındığında son derece yararlı oldukları şüphesizdir. Günümüz şartlarında literatüre daha geniş ölçekte ve kolay bir şekilde ulaşılabilir. Bu açıdan makalemizde ele alınan lisansüstü tezlerin sayısal verilerinin önceki araştırmalara nicel bir üstünlük sağladığını belirtmekte yarar vardır.

3. Yöntem ve Verilerin Analizi

Bu çalışmadaki veriler doküman analizi tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Diğer ismi belgesel tarama olan bu yöntem mevcut kayıt ve belgelerin araştırılarak veri elde edilmesi üzerine kuruludur. Bu kapsamda kaynak olarak basılı ve elektronik materyallerden faydalanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sınırları içerisinde yürütülen lisansüstü tezlere Yüksek Öğretim Kurulu’na (YÖK) bağlı Ulusal Tez Merkezi²⁴ üzerinden ulaşılmaktadır. Buna ek olarak İslam Araştırmaları Merkezi’ne (İSAM) ait “İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu²⁵ üzerinden de bu işlem gerçekleştirilebilmektedir.

YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sitesinde yürütülen taramalarda bazı hususlara dikkat edilmiştir. Sitede bulunan “detaylı tarama” seçeneği ile araştırmacılara filtreleme imkânı sunulmaktadır. Bu ekranda üniversite, enstitü, anabilim dalı, bilim dalı, konu, dizin gibi seçenekler bulunmaktadır. Arap dili ve belâgati çalışmalarına ulaşmak için “bilim dalı” kısmına “Arap dili ve belâgati” seçeneğinin girilmesi gerekir. Ancak bu tür bir uygulamada tezlerin ancak yarısına yakını görüntülenebilmektedir. Zira anabilim dalı olarak öğrenci alımı yapabilmek için belirlediği sayıda öğretim üyesi şartının sağlanması gerekir. Eğitim kadrosu kısıtlı olan fakülteler lisansüstü öğrenci alımlarını bölüm üzerinden gerçekleştirmektedirler. Bu sebeple ülkemizde Arap dili ve belâgati anabilim dalında çalışılan tezlerden ciddi bir bölümü Temel İslâm Bilimleri başlığı altına kaydedilmektedir.

Taramalarda dikkat edilen bir diğer husus danışmanların tespiti olmuştur. Zira Temel İslâm Bilimleri çatısı altında Arap diline dair tezlerden bazıları özellikle tefsir alanındaki tezlerle benzerlik göstermektedir. Tezin alanını tespit etme noktasında içerik kontrolünün yetersiz kalması halinde tez danışmanlarına müracaat edilmiştir. Danışmanların Arap dili ve belâgati anabilim dalında görev yaptıklarının kontrolü “YÖK Akademik”²⁶ portalı ve ilgili üniversitenin personel listeleri üzerinden gerçekleştirilmiştir.

²⁰ M. Vecih Uzunoğlu, “Türkiye’de Arap Dili Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri-II (1956-2004)”, *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 5/17 (2005), 7-36.

²¹ Abdullah Kılınçkaya, “Türkiye’de Arap Dili Alanında yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri-III (2004-2013)”, *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/27 (2005), 95-130.

²² Hasan Harmancı, *Türkiye’de Arap Dili, Edebiyatı ve Belagati Alanında Yayımlanan Türkçe Eserler Dizini 1928-2018* (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2020).

²³ İclal Arslan, “2018-2022 Yılları Arası Arap Dili Eğitimiyle Alakalı Yapılmış Lisansüstü Tezler”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 29 (2022), 771-804.

²⁴ Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), “Ulusal Tez Merkezi”, (Erişim 1 Ekim 2023).

²⁵ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), “İlahiyat Fakülteleri (1953-2023) Tezler Kataloğu Veri Tabanı” (Erişim 10 Ekim 2023).

²⁶ Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), “YÖK Akademik”, (Erişim 18 Ekim 2023).

İlâhiyat fakültelerinin bağlı buldukları üniversitelerden bazıları kurumsal açıdan değişim ve dönüşüme uğramıştır. Selçuk Üniversitesi 2012 yılı itibariyle Necmettin Erbakan Üniversitesi'ne, Karadeniz Teknik Üniversitesi 2018 yılı itibariyle Trabzon Üniversitesi'ne, Gazi Üniversitesi 2006 yılı itibariyle Hitit Üniversitesi'ne bünyesinde bulundukları İlâhiyat Fakültelerini devretmiştir. Güncel haliyle Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nin ilâhiyat fakülteleri bulunmazken diğer üniversiteler sonraki yıllarda yeni fakülteler açmışlardır. Yıllara göre sunulan tabloda her bir üniversitenin lisansüstü mezun sayısı dönüşüm öncesi ve sonrası olmak üzere ayrı biçimde verilmiştir. Selçuk Üniversitesi devir sonrası ilk mezununu 2013 yılında (yüksek lisans) vermiştir.

Temel İslâm Bilimleri üzerinden yapılan tez sorgulamasında günümüz itibariyle 14481 adet teze erişim sağlanmaktadır. Aynı tarama bilim dalı (Arap dili ve belâgati) bazlı yapıldığında ulaşılan tez sayısı 1052'dir. Tarafımızca gerçekleştirilen taramalara göre Arap dili ve belâgati bünyesinde (Temel İslâm Bilimleri çatısı dahil) toplamda 1852 adet tez tamamlanmıştır. Tüm çalışmalar tema, cinsiyet, yıl, dil, üniversite ve lisansüstü düzey bakımından incelenmiştir. Tarafımızca belirlenen 18 adet temanın kapsamı hakkında açıklama yapmakta yarar vardır. Tabloların sayfa sınırını aşmaması adına bazı temaların isimleri kısaltılmıştır.

Tez çalışmalarını bazen tek bir kategori ile ilişkilendirmek mümkün olmamıştır. Zira gerçekleştirilen tüm çalışmalar alt disiplin dışında üst disiplinlerle de ilintilidir. Örneğin; "İmruülkays'ın şiirlerinde belâgat sanatları" başlıklı bir tez çalışması bir şahsiyet olarak İmruülkays, tematik açıdan bir şiir, dil sanatı olarak belâgat alt disiplinlerden meydana gelir. Öte yandan komplike yapıya sahip bu tür çalışmaların yalnızca bir başlık altında toplanması gereklidir. Bu sebeple belirlediğimiz temaların mahiyetleri hakkında gerekli açıklamalarda bulunarak sayısal verilerin daha isabetli biçimde anlaşılması sağlanacaktır.

Konu kapsamına Arap dilini konu edinen diğer fakülte ve bölümlerde hazırlanmış tezler dahil edilmemiştir. Makalede yıllar ve çeşitli temalara ek olarak birtakım parametreler ışığında pek çok istatistiğe yer verilmektedir. Makale formatının imkanları ölçütünde tüm alanları ihtivâ eden bir çalışma gerçekleştirmek mümkün gözükmemektedir. Öte yandan bu çalışmanın daha geniş ölçekli araştırmalara zemin hazırlaması umulmaktadır.

Toplam sayısı on sekiz olan temalar şu şekilde sıralanabilir; Belâgat, dilbilim, edebiyat, kavram, klasik edebiyat, katalog, lehçe, medya, modern edebiyat, nahiv, pedagoji, roman, sarf, sözlük, şahsiyet, tahkik, Kur'an, usul. İlgili temaların mahiyetine dair bilgiler ise aşağıdaki şekildedir:

Belâgat: Belâgat sanatları dışında tefsir, şiir ve nahiv gibi alanların belâgat ile ilişkisine dair çalışmalar bu başlık altında toplanmıştır.

Dilbilim: Fonetik, fonoloji, morfoloji, sözdizimi gibi alanların semantik ile birleştiği ve konunun merkeze alındığı çalışmalar bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Edebiyat: Bu tema Arap dili edebiyatının herhangi bir sanatı ve temasını ya da edebi yönden belirli bir mekânı (şehir ve ülke gibi) konu edinen çalışmaları kapsar. Örneğin genel anlamda "Arap dilinde sevgi teması" konulu bir çalışma bu kategoride değerlendirilmiştir. Modern dönem edebî şahsiyetleri özelinde yürütülmüş çalışmalar da bu başlık altında mütalaa edilmiştir.

Kavram: Belâgat ve nahiv dışında Kur'an-ı Kerîm ve hadis odaklı kavramların ele alındığı çalışmalar bu kategoride yer almaktadır.

Klasik Edebiyat: "Klasik" kavramı zamansal açıdan miladi 16. Yüzyıl ile sınırlandırılmıştır. Esasında binlerce yıllık edebiyat literatürünü zaman düzleminde birçok kısma ayırmak mümkündür. Makale formatının bu tür bir yaklaşıma imkân sağlamamasından dolayı 16. Asır öncesi klasik dönem olarak kabul edilmiştir. Bu temanın "edebiyat" isimli diğer temadan farkı şudur: Belirli bir zaman dilimine münhasır olan çalışmalar klasik edebiyat başlığı altında değerlendirilmiştir (Abbâsî edebiyatına dair bir tez çalışması buna örnektir). Aynı durum klasik döneme ait şahsiyetler için de geçerlidir (İmruülkays hakkındaki çalışmalar gibi).

Katalog: Şahsî veya resmî nitelikteki kütüphanelerde bulunan Arap diline dair eserlerin listelenmesini amaçlayan bibliyografya çalışmaları “katalog” başlığı altında toplanmıştır.

Lehçe: Ağız ve lehçe özelliklerine dair tezler bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Medya: Dilin özel amaçlı bir bölümü olan medya diline dair çalışmalar bu temada yer alır.

Modern Edebiyat: 16. Yüzyıldan sonraki dönemi veya dönemde yaşamış şahsiyeti kapsayan çalışmalar “modern edebiyat” başlığı altında değerlendirilmiştir.

Nahiv: Arapça sentaksına ilgilendiren çalışmalar bu başlık altında yer almaktadır.

Pedagoji: Tez başlığı itibariyle Arap dilinin öğretimini ön plana çıkaran çalışmalar bu temaya dahil edilmiştir.

Roman: Son yıllarda sayısı ciddi oranda artan ve edebî bir tür olan roman müstakil bir tema olarak belirlenmiştir. Buna ek olarak Arap öykücülüğüne dair az sayıda çalışma sayfa bütünlüğünü olumsuz etkilememesi adına ayrı olarak değil, roman teması içerisinde mütalaa edilmiştir.

Sarf: Bu temada lafızların morfolojik ve etimolojik yapısını ele alan tezler yer almaktadır. Etimoloji ile semantiğin bir arada yürütüldüğü çalışmalar ise “dilbilim” kapsamında değerlendirilmiştir.

Sözlük: Leksikolojik ve leksikografik mahiyete sahip araştırmalar bu başlıkta yer almaktadır.

Şahsiyet: Şair olmayan dilci ve nahivcilerin ele alındığı çalışmalar bu tema içerisinde değerlendirilmiştir. Sibeveyhi (ö. 796/180) veya Temmâm Hassân (ö. 2011) özelinde yürütülen çalışmalar buna örnek gösterilebilir. Herhangi bir şahsın merkeze alındığı nahiv meseleleri de bu kapsama dâhil edilmiştir. Sibeveyhi'nin nahve dair görüşleri kümülatif kapsamlı bir çalışma olacağından “nahiv” başlığında, aynı ismin fiil cümlesi konusundaki görüşleri küçük ölçekli bir çalışma olacağından “şahsiyet” kapsamında değerlendirilmiştir.

Tahkik: Yazma nüshalardaki farkların kıyaslandığı çalışmalar tahkik kategorisinde yer almaktadır.

Kur'an: Belâgatten farklı olarak, Kur'an Kerîm'i merkeze alan ve tefsir ilmiyle iç içe kabul edilebilecek çalışmalar (vücûh-nazâir, furûk, kıraat gibi) bu başlıkta toplanmıştır. Arap dili ve belâgati içerisinde tefsir ile ilişkilendirilecek konuların var olduğu söylenebilir.

Usul: Arap dili ekolleri, istişhâd geleneği, kıyas-semâ-illet gibi metodolojik meseleler bu başlıkta toplanmıştır.

Tüm bunlara ek olarak, aşağıda sunulan tablolarda boyut açısından tasarruf sağlanması için YL (yüksek lisans), DR (doktora), E (erkek) ve K (kadın) sembolleri dışında bazı üniversite isimleri de kısaltılarak yazılmıştır. İlgili tabloların gayesi Arap dili ve belâgati hakkında nicel veriler sunarak alandaki tarihsel gelişimi özetlemektir.

4. Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı Bünyesinde Yürütülmüş Olan Lisansüstü Tezler

Bu başlık altında ilâhiyat fakültesi Arap dili ve belâgati anabilim dalı bünyesinde tamamlanmış lisansüstü tezlerin tema, cinsiyet, yıl, dil, üniversite ve lisansüstü düzeye göre analizine yer verilmiştir.

Tablo 1: 1979-1982 Arasında Yapılan Tezlerin Konulara, Cinsiyete ve Öğrenim Türü Göre İstatistiği

	1979				1980				1981				1982				
	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	
Edeb.						1	1							1	1		
Şahsiyet									1	1	2						
Kur'an														1	1		
Usul	1		1														
Toplam	1		1			1	1		1	1	2			2	2		

Taramalar sonucu en eski lisansüstü tezinin İSAM kataloğunda bulunduğu görülmüştür. 1979 yılı öncesine dair YÖK ve İSAM kayıtlarında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. 1979-1982 yılları arasında tamamlanan tez sayısının oldukça az olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 2: 1983-1987 Arasında Yapılan Tezlerin Konulara, Cinsiyete ve Öğrenim Türüne Göre İstatistiği

	1983				1984				1985				1986				1987				
	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	
Belâgat						1	1			1	1										
Edeb.		4	4							1	1										
M. Edeb.													1	1							
Nahiv										1	1										
Sözlük						1	1														
Şahsiyet																		1	1		
Usul										1	1										
Toplam		4	4			2	2			4	4			1	1			1	1		

1979-1987 yılları arasındaki çalışmalardan yalnızca iki tanesinin belâgata dair olması dikkat çekicidir. Ayrıca nahiv, edebiyat ve şahsiyet temalı çalışmaların daha fazla olduğu, tamamlanan tez sayısının yıl bazında çok değişmediği söylenebilir.

Tablo 3: 1988-1993 Arasında Yapılan Tezlerin Konulara, Cinsiyete ve Öğrenim Türüne Göre İstatistiği

	1988				1989				1991				1992				1993				
	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	
Edeb.	1	1	2																		
M. Edeb.									1		1										
Nahiv	1		1		1		1														
Pedagoji													1		1						
Şahsiyet									1		1						1	2	2	1	
Usul									1		1										
Toplam	2	1	3		1		1		3		3		1		1		1	2	2	1	

1988-1993 yılları arasında belâgat temasında herhangi bir çalışmanın yapılmadığı, pedagojiye dair ilk tezin 1992 yılında tamamlandığı görülmektedir. Tez sayısı önceki yıllara yakın düzeyde seyretmiştir.

Tablo 4: 1994-1998 Arasında Yapılan Tezlerin Konulara, Cinsiyete ve Öğrenim Türüne Göre İstatistiği

	1994				1995				1996				1997				1998			
	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K
Belâgat		1	1		2		2						2	1	3		1		1	
Dilbilim	1		1																	
Edeb.					2		2		1	1	2		3	1	4					
K. Edeb.									2		2		2		2		1	2	3	
M. Edeb.					1		1		1		1									
Nahiv					3		3		1		1		1		1		1		1	
Pedagoji										1	1		2		2					
Şahsiyet	2		2		2		1	1	9		7	2	3		3		2		2	
Tahkik					3		2	1					1			1	2	2	4	
Usul										1	1		1	1	2		1		1	
Toplam	3	1	4		13		11	2	14	3	15	2	15	3	17	1	8	4	12	

Arap dili ve belâgati alanında yıllık bazda çift haneli tez sayısına 1995 itibariyle ulaşıldığı, belâgat çalışmalarında gözle görülür bir artışın yaşandığı söylenebilir.

Tablo 5: 1999-2003 Arasında Yapılan Tezlerin Konulara, Cinsiyete ve Öğrenim Türüne Göre İstatistiği

	1999				2000				2001				2002				2003			
	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K
Belâgat		1	1			1	1											1	1	
Dilbilim						1	1						1			1	1		1	
Edeb.	1	2	2	1	2	3	4	1					2	2	4					
Kavram													1		1		1			1
K. Edeb.		1	1		1	3	4		1		1									
Katalog					1		1						1			1				
Lehçe	1		1																	
M. Edeb.					2		1	1					1	1	2			1	1	
Nahiv	5	1	6		1			1	2		2		2		2		3		2	1
Pedagoji						1	1						1	1	1	1				
Roman	2		2							1		1								
Sözlük						1	1													
Şahsiyet	1		1		3	1	4		3	1	3	1	1	2	3		4	1	5	
Tahkik	1		1		1	1	1	1	1	3	2	2	2		2		1	2	3	
Usul	1		1		3	1	4		2	1	3		3	1	4		5		4	1
Toplam	12	5	16	1	14	13	23	4	9	6	11	4	15	7	19	3	15	5	17	3

1999-2003 yılları arasında – önceki dönemlerde olduğu gibi – erkek öğrenci sayısının kadın öğrenci sayısından fazla olduğu ve toplam tez sayısının bir önceki grafikte uyumlu olduğu görülmektedir.

Tablo 6: 2004-2008 Arasında Yapılan Tezlerin Konulara, Cinsiyete ve Öğrenim Türüne Göre İstatistiği

	2004				2005				2006				2007				2008			
	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K
Belâgat	2	1	3		2		2		3	1	4						2		1	1
Dilbilim	1		1										1	1			1			1
Edeb.	1	3	4		2		2		2		2		2	1	3		2		2	
K. Edeb.					3		2	1	1		1		2	1	3		2		2	
Katalog																1		1		
M. Edeb.						2	1	1					1	1		1				1
Nahiv		1	1		4	1	5		7		4	3				2		1	1	
Pedagoji		1	1																	
Sözlük									3		3		2		2					
Şahsiyet	1	1	2		3	1	4		7	2	8	1	4	1	5		1	1	1	1
Tahkik	5	2	6	1	3		3		3		2	1	3	1	4		3	3		
Usul					2	2	3	1	2	1	2	1	2		2		1		1	
Toplam	10	9	18	1	19	6	22	3	28	4	26	6	15	6	21		12	5	12	5

2004 yılında dokuz doktora öğrencisi mezun olurken bu sayının zamanla azaldığı görülmüştür. 2006 yılında tamamlanan yüksek lisans ve doktora tez sayısı 2008 yılının iki katına yakındır. İlerleyen zamanla mezun olan öğrenci sayısı arasında anlamlı bir artışın yaşandığı söylenemez.

Tablo 7: 2009-2013 Arasında Yapılan Tezlerin Konulara, Cinsiyete ve Öğrenim Türüne Göre İstatistiği

	2009				2010				2011				2012				2013			
	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K
Belâgat					4		4		2	1	1	2	1		1			5	4	1
Dilbilim					1		1		1		1						1	1	2	
Edeb.					5		5		6		6		3		3		3		2	1
Kavram													1		1					
K. Edeb.					2		1	1	2		2		1	1	2		3	1	4	
Medya	1		1																	
Nahiv	2		1	1	4		3	1	3		3		6		5	1	8	2	10	
Pedagoji	1		1		1		1		1	1	2						1		1	
Sarf	2		2						1		1									
Sözlük																	1		1	
Şahsiyet	1	1	2		8		8		2	1	3						4	3	6	1
Tahkik	7		7		2	2	3	1	1		1		4		4		3	3	6	
Usul	2		2		1		1		2		2		1		1		2		2	
Toplam	16	1	16	1	28	2	27	3	21	3	22	2	17	1	16	2	26	15	38	3

2010 ve 2013 yıllarında tamamlanan tez sayısında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Bu durumu yeni açılan fakülteler ve öğrenci sayısındaki artışa bağlamak mümkündür. 2013 yılındaki artışındaki 1/3'lük kısmın özellikle doktora tezinden oluşması dikkat çekicidir.

Tablo 8: 2014-2018 Arasında Yapılan Tezlerin Konulara, Cinsiyete ve Öğrenim Türüne Göre İstatistiği

	2014				2015				2016				2017				2018			
	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K
Belâgat	1		1		7		5	2	2	1	3		18	1	12	7	9	1	8	2
Dilbilim	1		1		1		1		2	1	3		4	1	5		2	2	4	
Edeb.	4	2	5	1	6	2	6	2	16		10	6	14	2	14	2	3	1	4	
Kavram	1		1						2		1	1	5	1	4	2	1		1	
K. Edeb.	5	1	5	1	2		2		2	1	3		5	1	6		6	1	5	2
Lehçe	2		2		1		1		2		2		2		1	1	2		1	1
M. Edeb.					1		1		4	1	5		9	1	9	1	10	4	10	4
Nahiv	10	3	12	1	13	1	13	1	9	2	11		9		9		15	1	13	3
Pedagoji	3		2	1	4		2	2	4	2	4	2	7		4	3	10	2	11	1
Roman	2		1	1	2	1	2	1	4	1	4	1	1	1	2		2		1	1
Sarf	3		3		1		1		2	1	3		1		1		4		3	1
Sözlük	1		1		2		2		1		1		2	2	4		2	1	1	2
Şahsiyet	7	1	8		9		7	2	9	1	8	2	12	1	11	2	12	1	12	1
Tahkik	3		3		9		9		10	1	8	3	10		8	2	11	2	11	2
Kur'an	3		3						5	1	4	2	4		4		2		2	
Usul	4		4		6	1	7		7		7		4	3	5	2	5	5	9	1
Toplam	50	7	50	7	64	5	59	10	81	13	77	17	107	14	99	22	96	21	96	21

2014-2018 yılları arasında önceki senelere nazaran mezun sayısında ciddi bir yükseliş yaşanmıştır. 2012'den yalnızca beş sene sonra, 2017'de tamamlanan tez sayısındaki artış altı kattan fazladır. İlerleyen yıllarla birlikte fakülte ve mezun olan öğrenci sayısının da düzenli olarak arttığı söylenebilir.

Tablo 9: 2019-2023 Arasında Yapılan Tezlerin Konulara, Cinsiyete ve Öğrenim Türüne Göre İstatistiği

	2019				2020				2021				2022				2023			
	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K	YL	DR	E	K
Belâgat	21	2	15	8	9	8	11	6	17	4	16	5	22	5	21	6	22	7	22	7
Dilbilim	4	3	6	1	7	3	6	4	3			3	11	3	9	5	7	5	8	4
Edeb.	9	3	11	1	5	1	5	1	8	4	8	4	14	3	14	3	7	3	8	2
Kavram	7	1	3	5	2		2		6		4	2	4	1	3	2	1	1	1	1
K. Edeb.	7	6	10	3	10	4	11	3	8	1	5	4	25	6	22	9	13	4	13	4
Katalog	1			1																
Lehçe	5		2	3	1	1	1	1	2	1	2	1	2	1	3		2	1	2	1
Medya	2		1	1																
M. Edeb.	10	7	10	7	7	2	8	1	11	2	10	3	26	8	26	8	16	9	20	5
Nahiv	30		24	6	2	2	3	1	15	1	13	3	15	2	12	5	5	2	5	2
Pedagoji	19	2	12	9	10	2	8	4	6	3	8	1	15	8	10	13	7	5	11	1
Roman	10	2	7	5	9	4	8	5	5	4	8	1	18	1	9	10	7	4	9	2
Sarf	10	1	7	4	7	1	7	1	4		3	1	3		3					
Sözlük	1		1			1	1						4	1	3	2	1	1	2	
Şahsiyet	20	8	22	6	20	5	17	8	15	3	11	7	19		11	8	3	3	4	2
Tahkik	17	6	21	2	4	4	6	2	11	1	11	1	20	1	15	6	18	3	17	4
Kur'an	3		1	2	1	1	1	1	2	3	4	1	5		5		11	3	11	3
Usul	9	2	10	1	4	2	5	1	6	5	9	2	12	8	15	5	3	1	2	2
Toplam	185	43	163	65	98	41	100	39	119	32	112	39	215	48	181	82	123	52	135	40

2019-2023 yılları arasındaki tez sayılarında dalgalanmalar olmuştur. 2018'deki toplam tez sayısı yalnızca bir sene sonra (2019) iki kata yakındır. 2020'de toplam tez sayısı bir önceki seneye göre yarı yarıya

düşmüştür. Bu durum YÖK'ün 20 Nisan 2016 tarih ve 29690 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'ndeki değişikliğinden kaynaklanıyor olabilir. İlgili karara göre azami süre itibarıyla tezli yüksek lisans programına kayıtlı öğrenciler altı, doktora programına kayıtlı öğrenciler ise on iki yarıyıldan fazla mezun olmak zorundadırlar. Lisansüstü eğitime yeni başlayanlar dışında, öğrenci kaydı olanların süreleri sıfırlanmış, bu durumda olan öğrencilere yüksek lisans 2019, doktora 2022 yılı sonuna kadar mühlet verilmiştir. Bu durumun tabii olarak 2019 yılında yüksek lisans mezun sayısı ciddi biçimde artmasına neden olduğu söylenebilir. Aynı şekilde 2021'deki tez sayısı bir sonraki sene (2022) iki katına yakın artmıştır. 2022'de yaşanan yükseliş 2019 yılında yaşanan Covid-19 salgını ile ilişkilendirilebilir. Pandemi sürecinde insanların kapalı mekânda bulunma alışkanlıklarının lisansüstü tez yazımlarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Pandemi şartlarının giderek değişmesiyle 2023 yılında mezun öğrenci sayısının 2021 yılındaki seviyelere döndüğünü söylemek mümkündür.

"18.05.2018 tarih 30425 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 7143 sayılı Kanun'un 15'inci maddesi ile 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununa Öğrenci Affıyla İlgili Geçici Madde 78 eklenmiş ve bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirleme konusunda Yükseköğretim Kuruluna yetki verilmiştir."²⁷ 2018 yılında çıkarılan öğrenci affının son yıllardaki lisansüstü tez sayısındaki artışın nedenlerinden biri olması muhtemeldir. 2023 yılında çıkarılan öğrenci affının da benzer etkilere neden olacağı, dolayısıyla önümüzdeki yıllarda lisansüstü tez sayısında kayda değer bir artışın yaşanacağı söylenebilir.

Tablo 10: 1979-1983 Yılları Arasında Yapılan Tezlerin Üniversiteler Bazında İstatistiği

Üniversite	1979		1980		1981		1982		1983	
	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR
Atatürk	1							2		
Bursa Uludağ			1							
Marmara					1					4
Ondokuz Mayıs					1					
Toplam	1		1		1		2			4

Taramalar neticesinde en eski lisansüstü tezinin 1979 yılında Atatürk Üniversitesi bünyesinde tamamlandığı tespit edilmiştir. Atatürk Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü ile de (Arap dili ve edebiyatı kürsüsü) Arap dili alanında büyük bir birikime sahiptir. Üniversitenin kurumsal hafızasında Arap dili alanında silsile şeklinde önemli isimler yetişmiştir. Sonraki yıllarda ülkemizin köklü ilâhiyat fakültelerindeki tez çalışmaları da büyük oranda Atatürk Üniversitesi'ni takip etmiştir.

Tablo 11: 1984-1991 Yılları Arasında Yapılan Tezlerin Üniversiteler Bazında İstatistiği

Üniversite	1984		1985		1986		1987		1988		1989		1991	
	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR
Atatürk							1	2			1			
Bursa Uludağ		1											1	
Dokuz Eylül		1		1					1					
Ondokuz Mayıs				1										
Selçuk				2		1								2
Toplam		2		4		1		1	2	1	1		3	

1984-1991 yılları arasında yürüten tez çalışmaları bir önceki dönem ile sayısal bakımdan paralellik arz etmektedir. Selçuk ve Atatürk Üniversiteleri'nin mezun sayısında başta geldikleri görülmektedir. Tez merkezlerinde 1990 yılına kayıtlı herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

²⁷ Yüksek Öğretim Kanunu (YK), *Resmî Gazete* 30425 (18 Mayıs 2018), Kanun No. 7143, md. 15/78.

Tablo 12: 1992-1999 Yılları Arasında Yapılan Tezlerin Üniversiteler Bazında İstatistiği

Üniversite	1992		1993		1994		1995		1996		1997		1998		1999	
	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR
Atatürk			1	1	1				2		2	1			1	1
Bursa Uludağ	1				1	1	3				4	2			5	
Dokuz Eylül				1			2				2					
Dicle													1			
Harran							4		5		1		1	3		3
Marmara							1		1		3		4		2	
Ondokuz Mayıs							1			1						1
Selçuk					1		2		3	2			1	1	2	
Siirt															1	
Sivas Cumhuriyet											1		1			
Süleyman Demirel									2		2				1	
Toplam	1		1	2	3	1	13		14	3	15	3	8	4	12	5

1992-1999 yılları arasında lisansüstü öğrenci mezun eden üniversite sayısının giderek arttığı, özellikle Harran Üniversitesi'nde 1995 ve 1996'da tamamlanan tez sayısının toplam mezun sayısını yukarılara taşıdığı söylenebilir.

Tablo 13: 2000-2007 Yılları Arasında Yapılan Tezlerin Üniversiteler Bazında İstatistiği

Üniversite	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007	
	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR
Atatürk	1	1	2		2	1	1	1		1					1	1
Bursa Uludağ	4	2	2		3		1	2	1	1	1	4	1			1
Dokuz Eylül	1		3		2	1	3			1			1	2	1	
Fırat					1		2				2					
Harran							1		1		1		1		1	
Kahramanmaraş Sütçü İmam							1				2					
Karadeniz Teknik													2			
Marmara	4	1	1	3	7	2	4		7	2	6	1	10	1	4	2
Ondokuz Mayıs	1	2				2		1								
Selçuk	3	6	1			1		1	1	3	7	1	5	1	6	2
Sivas Cumhuriyet													4			
Süleyman Demirel		1		3						1						
Van							2						4		2	
Toplam	14	13	9	6	15	7	15	5	10	9	19	6	28	4	15	6

2000'deki toplam tez sayısının 2007'den daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bu dönemki ortalama tez sayısı 20 civarındadır.

Tablo 14: 2008-2015 Yılları Arasında Yapılan Tezlerin Üniversiteler Bazında İstatistiği

Üniversite	2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR
Akdeniz													1		1	
Ankara Yıldırım															2	
Atatürk							2	1	5	1	2	6	5	2	5	
Bingöl													3		2	
Bursa Uludağ	1	1			2		2						2	1	2	
Çanakkale													2	1	2	1
Çukurova					2						2		1			
Dicle							2					1	2	1	3	
Dokuz Eylül		3	1	1											3	
Ege																
Erciyes											2		3		2	
Erzincan Binali Yıldırım											1		1			
Eskişehir													1		2	
Fatih Sultan Mehmet Vakıf											2				1	
Fırat													3		3	
Gaziantep													2			
Gümüşhane													1		1	
Harran											1					
Hitit													1		1	
İstanbul													3		5	
Kahramanmaraş Sütçü İmam	1		1		1		1		2				2		7	
Marmara	2		10		8		2	1	5		3	3	3		4	
Necmettin Erbakan							1		1		1	5	2	1	3	3
Ondokuz Mayıs					1		1	1	1		3		1	1	1	
R. Tayyip Erdoğan					1		1		1							
Sakarya							1		1		2		3		3	1
Selçuk	5	1	1		6	2	5				1					
Sivas Cumhuriyet	2		1		4								2		1	
Süleyman Demirel							1		1		2		1		5	
Şırnak															1	
Van	1		2		3		2				4		5		2	
Yalova															2	
Toplam	12	5	16	1	28	2	21	3	17	1	26	15	50	7	64	5

Tez sayısında 2010'daki artış sonrası 2012'de bir miktar düşüş yaşanmıştır. 2013 ile birlikte iki katına çıkan tez sayısı 2015'e kadar normal seyrinde devam etmiştir.

Tablo 15: 2016-2023 Yılları Arasında Yapılan Tezlerin Üniversiteler Bazında İstatistiği

Üniversite	2016		2017		2018		2019		2020		2021		2022		2023	
	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR
Adıyaman							1						2		2	
Ağrı									3		1		2		1	
Akdeniz	2				1				1		1	1				1
Aksaray					1		1				2		2	1		
Ankara Sos. Bil.									1				1			

Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalındaki Lisansüstü Tezlerin Tema, Cinsiyet, Üniversite ve Öğrenim Türü Bakımından Analizi

Analysis of Postgraduate Theses in the Department of Arabic Language and Rhetoric in Terms of Theme, Gender, University and Type of Education

Ankara Üniv.			4		4		2		2		4		5	2	3	4
Ankara Yıldırım	2				1		3	3	4	2	2	2	8			3
Ardahan Üniv.													1		3	
Atatürk	3		3	1	3	1	3	4	1	4	2	1	1	1		1
Bartın							2									
Batman													2			
Bayburt			1		5				2		1		4			2
Bilecik															1	
Bingöl	9		25		9		6	7	3	1	2	2	8		9	1
Bitlis													1			
Bolu Abant											3					
Bursa Uludağ	2	1	5	3	2	2	6	2	3	2	2		7	4	3	5
Çanakkale	2				3	1	1		2						1	
Çankırı Karatekin					1				1		1		45		34	
Çukurova	3		1		4	1	3	1	1		2	1		3		
Dicle	4	2	6	3	3	1	7	1	2	2	3	1	2	1		1
Dokuz Eylül	2	1	1		1		4		3				1			
Ege															1	
Erciyes	5		3		3		6	1	2	3	2		12	3	3	5
Erzincan Binali Yıldırım	2				3		2		1				1		1	1
Eskişehir	1				2		3			2	4	1	4	1		3
Fatih Sultan Mehmet Vakıf	3		5		1		4				3	1		2	5	
Fırat	1		6		3		5		3	1	3		4		4	
Gaziantep				1	1			1			2		3	2	3	
Gümüşhane			1				1				1		2	1		
Harran	2		2		1		4	1	2		4		1			
Hitit	1		1		5		6			1		1	3			
Iğdır							7		1		2		4		1	
İbn Haldun													1			
İnönü					2		2	1	4		1	1	5	4	1	
İstanbul	2	2	3	1	1	4	4	1	7	2	2	3	3	3	1	3
İstanbul Sabahattin Zaim							6				3		4		3	
İstanbul 29 Mayıs											1					
İzmir Katip Çelebi	2		1				4		5		4		4	2	4	
Kahramanmaraş Sütçü İmam	1		1				1	2			1	3			1	2
Karabük Üniversitesi							2				3	1	11	3	3	1
Karamanoğlu Mehmet Bey							1				1		2		1	
Kastamonu			1		2		2		4		9		3	3		
Kıbrıs Sos. Bil.													1			
Kilis									1		1					
Kocaeli													1		2	
Kütahya													1		2	
Mardin Artuklu							6		7		6		2		4	
Marmara	7		10		11		16	2	9	3	6		7	1	5	4
Muş Alparslan											2		1		2	
Necmettin Erbakan	6	2	3	3	3	2	17	10	5	1	6	2	7	2	6	3
Ondokuz Mayıs	3	2	1			1	5	1	2	4	4	1	2	1	3	

Ordu							1		1		1		1			
Pamukkale											3		1		1	
R. Tayyip Erdoğan			1	1	3	1	1	1	2				3		3	1
Sabahattin Zaim															1	
Sakarya	1				1	1	4		1	1	3	1	1	1		
Selçuk											1		1		1	
Siirt							1		1				1			
Sinop													1			
Sivas Cumhuriyet	1				1	1	4		2	3	2	3	1	1	1	2
Süleyman Demirel	2	1	4		6	4	9	2	2	5	3	3	3	1		5
Şırnak			2				4				1		5			
Tokat Gazi Osm.			1				3						4		2	
Trabzon											1		5			
Trakya							1									
Uşak					1				1		2		2		1	
Van	10		13		3		5	1	4	2	6	3	3	5		3
Yalova		1	2	1	5	1	8	1	3	1			1			1
Yozgat	2	1					1									
Toplam	81	13	107	14	96	21	185	43	98	41	119	32	215	48	123	52

2016-2023 yılları arasında bir önceki döneme kıyasla fakülte sayısı iki kat, tamamlanan tez sayısı ise beş kat artmıştır. Tüm yıllar itibara alındığında yıllık bazda en çok tez sayısına ulaşan üniversite Çankırı Karatekin Üniversitesi'dir. İlahiyat fakültesinin Arap dili ve belâgati anabilim dalında son iki yılda savunulan toplam tez sayısı 79'dur. Ayrıca bu tezlerin yazı dilinin Arapça olduğu, danışmanlarının da genellikle Arap uyruklu oldukları dikkat çekmektedir. Çankırı Üniversitesi'nin 6 Ocak 2020 tarihli "2019-2020 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Yarıyılı Yabancı Uyruklu Öğrenci Alımı" başlıklı duyurusunda Temel İslâm Bilimleri bölümüne toplamda 100 kişilik kontenjan ayrıldığı görülmektedir. Bunun tabii bir sonucu olarak ilerleyen yıllarda çok sayıda öğrenci mezun olmuştur.

Bingöl Üniversitesi'nde 2017 yılında tamamlanan tez sayısı 25'tir. Gerek köklü kurumsal yapılanmaya gerekse akademik kadro zenginliğine sahip Bursa, Marmara, Atatürk ve Necmettin Erbakan Üniversiteleri'nde yıl bazlı savunulan tez sayısı Çankırı ve Bingöl Üniversitelerini geçmemektedir. Cumhuriyetin ilk üniversitesi olan Ankara Üniversitesi'nde (Arap ili ve belâgati kürsüsünde) ilk lisansüstü tezinin kuruluşundan yıllar sonra (2017'de) tamamlanmış olması tabloda dikkat çeken bir diğer husustur.

Tablo 16: Cinsiyet-Konulara Göre Lisansüstü Tez İstatistiği

Belâgat		Dilbilim		Edeb.		Kavram		Katalog		K. Edeb.		Kur'an		Lehçe		Medya	
E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
146	47	51	20	141	25	21	15	2	2	107	33	36	9	18	8	2	1
M. Edeb.		Nahiv		Pedagoji		Roman		Sarf		Sözlük		Şahsiyet		Tahkik		Usul	
E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
109	32	169	31	84	38	53	28	34	7	24	4	187	46	163	30	111	18

Tüm zamanlarda yüzdesele açıdan en çok tercih edilen tema erkeklerde usul (%86) kadınlarda ise katalog (%50) olmuştur. Tüm yıllarda sayısal açıdan erkek araştırmacıların sayısı kadınlardan üstündür. Kadınların genellikle pedagoji, belâgat, roman ve şahsiyet türü çalışmalara; erkeklerin ise belâgat, klasik edebiyat, nahiv, modern edebiyat, şahsiyet ve usul araştırmalarına yöneldiği söylenebilir. İlahiyat fakültesi bünyesinde belâgat ile bütünleştirilen Arap dili alanında nahiv, tahkik ve şahsiyet temalı tezler sayısal olarak belâgatın önünde yer almaktadır.

Tablo 17: Temaların Yıl Bazlı Değerlendirmesi

Belâgat	İlk yüksek lisans tezi 1995, doktora tezi ise 1994 yılında tamamlanmıştır. 2017 yılı itibariyle belâgat temalı tez sayısında ciddi bir artmış yaşanmıştır.
Dilbilim	İlk yüksek lisans tezi 1994, doktora tezi ise 2000 yılında tamamlanmıştır. 2020 yılı itibariyle dilbilim alanındaki tez sayısında gözle görülür bir yükseliş olmuştur.
Edeb.	İlk yüksek lisans tezi 1988, doktora tezi ise 1980 yılında tamamlanmıştır. Edebiyat alanında 2011 yılı itibariyle gözle görülür bir artış yaşandığı söylenebilir.
Kavram	İlk yüksek lisans tezi 2002, doktora tezi ise 2017 yılında tamamlanmıştır. Kavram temalı çalışmalarda 2017 yılından itibaren anlamlı bir yükseliş görülmüştür.
K. Edeb.	İlk yüksek lisans tezi 1996, doktora tezi ise 1998 yılında tamamlanmıştır. Klasik edebiyata dair tezlerin 2014 yılından itibaren yoğunluk kazandığı gözlenmektedir.
Katalog	2008 ve 2019 yıllarında toplamda iki adet katalog çalışması yapılmıştır.
Lehçe	İlk yüksek lisans tezi 1999, doktora tezi ise 2020 yılında tamamlanmıştır. 2019 yılı itibariyle lehçe araştırmalarında yoğunluk yaşanmıştır.
Medya	2009 yılında bir, 2019 yılında iki adet olmak üzere toplamda üç adet tez çalışması bulunmaktadır.
M. Edeb.	İlk yüksek lisans tezi 1991, doktora tezi ise 1986 yılında tamamlanmıştır. 2017'den itibaren bu alana olan ilginin arttığı söylenebilir.
Nahiv	İlk yüksek lisans tezi 1988, doktora tezi ise 1985 yılında tamamlanmıştır. 2014 itibariyle bu alana olan ilgili giderecek artmıştır.
Pedagoji	İlk yüksek lisans tezi 1992, doktora tezi ise 1996 yılında yapılmıştır. 2018 itibariyle bu temadaki tez çalışmalarında yükseliş yaşanmıştır.
Roman	İlk yüksek lisans tezi 1999, doktora tezi ise 2001 yılında tamamlanırken 2019 itibariyle bu alana olan ilgi artmıştır.
Sarf	İlk yüksek lisans tezi 2009, doktora tezi ise 2016 yılında tamamlanmıştır. 2019 yılında ciddi bir artışın gözle görüldüğü bu tema son yıllarda düşüş yaşamıştır.
Sözlük	İlk yüksek lisans tezi 2006, doktora tezi ise 1984 yılında tamamlanmıştır. Çalışmaların yoğunlaştığı yıl 2022'dir.
Şahsiyet	İlk yüksek lisans ve doktora çalışması 1981'de tamamlanmıştır. 2014 itibariyle bu alana olan ilgi artmıştır.
Tahkik	İlk yüksek lisans tezi 1995, doktora tezi ise 1998'de tamamlanmıştır. 2016 itibariyle tahkik çalışmalarında gözle görülür bir artış yaşanmıştır.
Kur'an	İlk yüksek lisans tezi 2014, doktora tezi ise 1982'de tamamlanmıştır. Bu temaya gösterilen ilginin 2023 yılı itibariyle arttığı söylenebilir.
Usul	İlk yüksek lisans tezi 1979, doktora tezi ise 1985 yılında tamamlanmıştır. 2015 itibariyle usul çalışmalarına olan ilginin arttığı görülmektedir.

Yukarıdaki tablo göz önüne alındığında tez konusu olarak çalışılan ilk temaların edebiyat, klasik edebiyat, nahiv, usul, tahkik ve modern edebiyat olduğu görülmektedir. Modern edebiyat alanındaki ilk çalışmalar daha erken başlasa da klasik edebiyattaki sayısal yoğunluğa daha önce ulaşılmıştır. Son yıllarda modern edebiyatın klasik edebiyatı sayısal bakımdan geçtiği söylenebilir.

Tablo 18: Lisansüstü Düzeyde En Çok Mezun Veren Üniversiteler İstatistiği

Marmara		Necmettin Erbakan		Bursa		Atatürk		Bingöl		Van		Çankırı		Ondokuz Mayıs	
YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR	YL	DR
162	31	116	58	67	36	53	34	76	11	71	14	82	-	31	20
193		174		103		87		87		85		82		51	

Marmara Üniversitesi, Arap dili ve belâgatî alanında mezun veren toplam yetmiş ilâhiyat fakültesi içerisinde sayısal olarak ilk sırada yer alır. Selçuk İlahiyat 2012 yılı itibariyle Necmettin Erbakan Üniversitesi'ne bağlandığında Selçuk Üniversitesi bünyesinde yeni bir İlâhiyat Fakültesi kurulmuş, böylece köklü kurumsal yapısını Necmettin Erbakan Üniversitesi'ne devretmiştir. Bu sebeple Necmettin

Erbakan Üniversitesi'nde yapılmış lisansüstü tezler Selçuk Üniversitesi (2012 yılına kadar) ile birlikte hesaplanmıştır. Bu itibarla yapılan hesaplama göre 1985-2011 yılları arasında 79, yeni ismiyle de 95 olmak üzere toplamda 174 tez (116 yüksek lisans, 58 doktora) ile Necmettin Erbakan Üniversitesi Türkiye'de ikinci sırada yer almaktadır. Ayrıca Karadeniz Teknik Üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesinin 2018 yılı itibariyle Trabzon Üniversitesine, Gazi Üniversitesine bağlı olan İlahiyat fakültesinin ise 2006 yılı itibariyle Hitit Üniversitesine bağlandığını/dönüştüğünü belirtmekte yarar vardır. Tablolarda sunulan verilerde de İlahiyat fakülteleri eski ve yeni isimleriyle ayrı şekilde sunulmuştur.

5. Değerlendirme

Toplanan veriler ışığında YÖK, enstitüler, tez danışmanları ve öğrencilere dair bazı mülahazalarda bulunmakta yarar vardır. Öncelikle Türkiye'de lisansüstü düzeydeki tezlere erişim noktasında bazı aksaklıkların yaşandığını belirtmek gerekir. Temel İslâm Bilimleri bölümü kapsamında tamamlanan Arap dili ve belâğati tezleri için sistemde yer alan "anabilim dalı" kısmına Arap dili ve belâğatinin işaretlenmesi bu sorunu ortadan kaldıracaktır. Ancak YÖK'ün anabilim dalı programları için belirlemiş olduğu yeterlilik şartlarına uymayan üniversitelerde lisansüstü öğrenci kabulleri bölüm üzerinden gerçekleştirilmektedir. Haliyle Arap dili ve belâğati kapsamında yer alan çalışmalar Temel İslâm Bilimleri çatısı altında diğer kürsülerle karışık bir vaziyette sisteme kaydedilmektedir. Bu sebeple tez veri giriş formunda yer alan "konu" ve "dizin" bölümlerinde ortak bir uygulamanın tesis edilmesi oldukça önem kazanmaktadır. Arap dili ve belâğati kürsüsünde tamamlanan tezlerin "konu" kısmında şu anahtar kelimeler yer almaktadır: Dilbilim, dilbilim-din, dilbilim-din-doğu dilleri ve edebiyatı, dilbilim-doğu dilleri ve edebiyatı, dilbilim-eğitim ve öğretim, din, din-doğu dilleri ve edebiyatı, doğu dilleri ve edebiyatı. Dil ile doğrudan ilintili olan kavramlar yalnızca dilbilim ve doğu dilleri ve edebiyatıdır. Birden fazla anahtar kelime işaretleme imkânı sunan formda iki kavramdan bir tanesi veya her ikisi tercih edilebilir. Öte yandan formdaki "dizin" kısmının genellikle boş bırakılmış olması Arap dili alanındaki çalışmalara ulaşmayı zorlaştıran bir diğer etmendir. Bu sebeple öğrencilerin YÖK Tez Merkezi'ne çalışmalarını kaydederken Arap diline dair konu ve dizin bilgilerini eksiksiz doldurmaları gereklidir.

Lisansüstü düzeyde yapılan çalışmaların tümü YÖK Tez Merkezi'ne kayıtlı değildir. Özellikle 1997 yılı ve öncesine dair çalışmalar için bu durum geçerlidir. İlgili tarih aralığındaki tezleri tespit ederken İslâm Araştırmaları Merkezi'nde daha fazla veriye ulaşılmıştır. YÖK ve enstitülerin bu konuda harekete geçerek ortak bir çalışma başlatmasında büyük fayda vardır.

Arap dili ve belâğati her ne kadar müstakil bir alan olsa da içerisinde pek çok temayı barındırmaktadır. Akademisyen/danışman olma kriterleri arasında anabilim dalının her temasında çalışma yapmak gibi bir şart bulunmamaktadır. Yerleşik akademi yapılanmasında tüm konulara tam manada vakıf olmak gibi bir zorunluluk da bulunmamaktadır. Bu sebeple akademisyenlerin çalıştıkları ve uzman oldukları alanda danışmanlık yürütmeleri çözüm olabilir.

Lisansüstü düzeyde mezun olan erkek öğrenci sayısı (1458) kadın öğrenci sayısından (394) yaklaşık dört kat daha fazladır.²⁸ Son yıllarda kadınların lisansüstü alana sağladıkları katkının giderek arttığını söylemek gerekir. Tema bakımından kadınların pedagoji, edebiyat ve şahsiyet türü çalışmalara yöneldiği görülmüştür.

Gerçekleştirilen taramalar neticesinde Arapça hazırlanan ilk tezin 2014 yılında Sakarya Üniversitesi'nde tamamlandığı tespit edilmiştir. Bugün itibariyle sayıları 293'ü bulan Arapça tezler, Çankırı, Bingöl, Fırat, Dicle, Karabük, Van Yüzüncü Yıl, Kilis, Ardahan, Çankırı, Ondokuz Mayıs, İnönü, Mardin, Süleyman Demirel Üniversiteleri'nde kabul görmüştür. Çankırı, Bingöl, Van ve Karabük Üniversiteleri'nin bu konuda başı çektikleri söylenebilir.

²⁸ Yükseköğretim Program Atlası'nda bulunan lisans verilerinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere sayısal açıdan ciddi bir üstünlük sağladıkları görülmektedir. Lisansüstü mezuniyetinde cinsiyet dağılımı ciddi bir farkla erkeklerin lehine değişmektedir. Buradan hareketle kadınların lisansüstü düzeyde akademik araştırmalara - çeşitli sebeplerle dolayı - devam edemedikleri sonucu çıkmaktadır.

Tespitlerimiz doğrultusunda yıllara ve lisansüstü seviyeye göre yazı dili Arapça olan tezlerin istatistiği şu şekildedir:

Tablo 19: Yazı Dili Arapça Olan Tezlerin Yıllara Göre İstatistiği

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
YL	1	4	16	47	14	28	20	26	65	38
DR	-	-	-	1	-	6	4	5	10	8
Toplam	1	4	16	48	14	34	24	31	75	46

Tahkik çalışmalarında bazı öğrencilerin YÖK Tez Merkezi'nde dil olarak Arapçayı işaretledikleri görülmektedir. Bu araştırmaların temel gayesi yazma eserlerin edisyon kritiğini yapmaktır. Sunduğumuz verilerde tahkik çalışmaları yazı dili Arapça olan eserler arasında değerlendirilmemiştir. Tahkik çalışmalarının Arapça olmasının sebebi ilgili eserlerin Arapça orijinalini karşılaştırmalı biçimde ortaya koymalarından kaynaklanır. Tahkikte araştırmacının, araştırmaya konu olan metnin dilini seçmek gibi bir imkânı yoktur. Çalışılan eser Arapça olduğundan yazı dili de Arapçadır.

Eğitim hayatlarının belli kademelerini Arap dünyasında tamamlayan öğrenciler anadilleri Arapça olması haricinde Türkiye dışında farklı bir eğitim sisteminden geçmişlerdir. Bu öğrencilerin ülkemizdeki yerleşik akademi kültürüne uyum sağlamada zorlanmaları olağandır. Aynı durum ilâhiyat fakültelerinde tez danışmanlığı yapan Arap akademisyenler için de geçerlidir. Bu açıdan yazı dili Arapça olan çalışmaların aynı zamanda - akademik bakımdan - farklı eğitim sistemlerini de temsil ettiği unutulmamalıdır.

Yabancı dilde tez yazımı günümüzde tartışmalı konuların başında gelir. YÖK, 06.11.2023 tarihinde "lisansüstü tez yazım dili" konulu yazısında, "öğretim dili Türkçe olan lisansüstü programlarda öğrencinin talebi danışmanın gerekçeli görüşü, Anabilim Dalı Kurul Kararı ve ilgili Enstitü Yönetim Kurulu'nun onayı ile tezlerin ¼'ünden az olmamak üzere geniş bir Türkçe özet verilmek kaydıyla, başka bir dilde de yazılabilmesi" kararına varmıştır. Çok kısa bir süre sonra alınan bu karar iptal edilmiştir. Bu durumu Arap dili ve belâgati alanındaki tezler üzerinden değerlendirmek mümkündür.

Yazı dili Arapça olan tezleri kısaca değerlendirmekte yarar vardır. Son birkaç yıl içerisindeki çalışmalara danışmanlık yapan akademisyenlerin tamamına yakınının Arap olduğu görülmektedir. Bu durum özünde herhangi bir olumsuzluğu barındırmaz. Ancak sayısal veriler ve içeriğe dair bazı hususlar özellikle son iki yılda yürütülmüş bazı tezlerin birtakım eleştiriler almasına sebep olmaktadır. En dikkat çeken husus, ilgili tezlerin başlıklarında ve Türkçe özetlerinde ciddi anlatım bozukluklarının bulunmasıdır. Başlık ve özetlerin Arapça veya İngilizceleri Google Translate ve Yandex Translate gibi çeviri motorları üzerinden kontrol edildiğinde hataların eşleştiği görülmüştür. Bu noktada özellikle tez danışmanlarının dikkatli olmasında yarar vardır.

Akademik özgünlük bakımından seçilen konuların birbirine oldukça benzediği söylenebilir. Modern dönem şairlerine ait divanlar yaygın biçimde tez konusu olmuştur. Bu çalışmalarda divan örnekleri alıntılandıktan sonra öğrenciler konuyla alakalı kişisel yorumlarını aktarmışlardır. Ayrıca kaynak eserlerden yapılan blok alıntı miktarlarının dikkat çekici olduğu söylenebilir. İntihal programları yazı dili Arapça olan tezleri sağlıklı şekilde kontrol edemediğinden bu eksikliklerden bazısının tespiti çok kolay olmamaktadır.

Arapça tezlere dair en çok dikkat çeken ve Türkiye'nin yerleşik eğitim sisteminde çok karşılaşılmayan mesele ise danışman sayısı ile mezun edilen öğrenci sayısı arasındaki orantısızlıktır. Bazı İlâhiyat fakültelerinde az sayıda öğretim üyesi bulunmasına rağmen çok sayıda lisansüstü tez çalışmalarının tamamlandığı görülmüştür. Örneğin birkaç öğretim üyesi yalnızca iki yıl (2022-2023) içerisinde yetmiş yakın tez çalışmasına danışmanlık yapmıştır. Tez yazımı üniversitelerin nicel yeterliliklerini

artırmalarından önce bir problemi çözme, toplumsal katkı sağlama gibi birçok amacı özünde barındırır. Bu tür uygulamaların Arap akademi dünyasında normal karşılanma ihtimali mevcuttur. Ancak Türkiye'nin yerleşik eğitim kültüründe bu rakamların normal karşılanması oldukça zordur.

Genel olarak tez danışmanlığı noktasında değinilmesi gereken mesele Arap dili ve belâgatine ait çalışmaların farklı fakülte, bölüm veya kürsülerdeki akademisyenlerin danışmanlığında yürütülebilmesidir. Yeterli akademik kadroya sahip olmayan üniversitelerde Arap dili konusundaki tez çalışmaları Temel İslâm Bilimleri çatısında yer alan kürsüler (özellikle tefsir anabilim dalı) veya Arap dili ile alakalı olan edebiyat/eğitim fakültesindeki akademisyenlerin danışmanlığında yürütülmüştür. Meselenin daha da problemlili olabilecek kısmı ise Arap diliyle ilgisi olmayan akademisyenlerin danışman seçilmesidir. Örneğin modern dönem şairlerinden birinin şiirlerindeki temayı konu edinen yüksek lisans tez çalışmasına İslâm felsefesi anabilim dalındaki bir öğretim üyesi danışmanlık yapabirmiştir. Bu tür örneklerin daha fazla sayıda yaşandığını belirtmekte yarar vardır. Enstitüler tez danışmanlıklarını onaylama noktasında çalışılan konuda uzman olma kriterini şart koşmamaktadır. Anabilim dalı baz alınarak yeterli sayıda öğretim üyesi bulundurmayan üniversitelerde lisansüstü öğrenci kabulünün yapılmaması bu sorunları azaltmada başvurulacak etkili yöntemlerden biri olabilir.

6. Sonuç

YÖK Tez Merkezi ve İSAM Tez Kataloğundan elde edilen verilere göre ülkemizde 2023 yılı itibariyle Temel İslâm Bilimleri çatısı altında toplam 14.186 tez tamamlanmıştır. Tezlerden 1.852'si Arap dili ve belâgati anabilim dalına aittir. Bu sayı Temel İslâm Bilimleri bünyesindeki tezlerin %14'üne tekabül etmektedir. Son iki yılda Arap dili ve belâgati alanında yapılan tezlerin (868 adet) Temel İslâm Bilimleri bölümünün geneline (2823) oranı ise %31'dir. Bu bağlamda ilâhiyat eğitiminde özellikle son yıllarda Arap diline büyük bir teveccüh gösterildiği söylenebilir.

Arap dili alanında yapılan tezler arasında şahsiyet, nahiv, tahkik, belâgat, edebiyat, usul ve sentaks temaları öne çıkmaktadır. İlgili konular içerisinde din temelli (konfesyonel) ilâhiyat müfredatıyla bağdaştırılacak olanlar belâgat, tahkik, usul (metodoloji), sarf ve nahivdir. Bu konu başlıklarının tüm temalara oranı %41'dir. Buna karşılık Arap dili ve belâgati alanındaki tezlerden %59'u din merkezli olmayan temalar üzerine çalışılmıştır. Meseleye bu açıdan yaklaşıldığında Arap dili ve belâgati anabilim dalında konfesyonel olmayan yönün daha ağır olduğu söylenebilir. Bu nedenle Arap dilinin bir alet ilmi olarak kabul edilmemesi gerektiği ortadadır. Arapça İslâm medeniyeti içerisinde dini ilimler çatısı altında kök salmış otantik bir yapıyı haizdir. Edebiyat ve eğitim fakülteleri dışında Arap dili ve belâgatine dair çalışmaların gerek tarihsel tecrübe gerekse istatistikî veriler ışığında ayrıca önemli olduğu söylenebilir.

Taramalar sonucu en eski teze İSAM kayıtlarından ulaşılmıştır. Kataloğlarda 1979 yılı öncesine dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır. 1979 yılından 2000'lerin başına kadar yapılmış çalışmalar YÖK sisteminden ziyade İSAM kataloğuna kaydedilmiştir. Bunun sebebi, İSAM'ın ilâhiyat fakültelerine belli aralıklarla hazırlanan ve hazırlanmakta olan tezleri yazmalarını talep eden formlar göndermesidir. Son zamanlarda tamamlanan tezlerin YÖK Tez Kataloğundaki sayısı daha fazladır. Bazı dönemlerde İSAM kataloğunun YÖK'ten daha etkin kullanıldığı veya İSAM'ın tezlerin kayıt altına alınmasına önem verdiği söylenebilir. Bu bakımdan YÖK ve/veya enstitülerin eski kayıtları sisteme yüklemesi, yeni kayıtlarda da bilgileri eksiksiz doldurma noktasında daha hassas davranması yarar sağlayacaktır.

Günümüz itibariyle lisansüstü düzeyde tez çalışmasının tamamlandığı üniversite sayısı yetmiştir. Tüm bunlar içerisinde Marmara, Necmettin Erbakan, Bursa ve Atatürk Üniversiteleri en çok tezin tamamlandığı fakültele sahiptir. 2015 yılında lisansüstü mezunu veren fakülte sayısı yirmi altı iken 2023 yılında mezun veren fakülte sayısı elliye yaklaşmıştır.

Arap dili ve belâgatinde çalışılan ilk konular ağırlıklı olarak usul, edebiyat ve şahsiyet merkezli olmuştur. Belâgat çalışmalarında 2017 yılı itibariyle gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Mezun öğrenci sayısındaki yükseliş 2013 yılı ile birlikte daha da belirginleşmiştir. 2019'daki mezun öğrenci sayısı 2018 ve 2020 yıllarına kıyasla yaklaşık iki kat fazladır. Aynı şekilde 2022 yılındaki toplam tez sayısı 2021 ve 2023 yıllarındaki toplam tez sayısının iki katıdır. Böylesi bir dalgalanmayı YÖK tarafından uygulanan öğrenci affı ile ilişkilendirmek mümkündür. Buna ek olarak Covid-19 ile birlikte yaşanan pandemi sürecinin

lisansüstü derslere uzaktan katılma imkanı sağladığı, böylece mezun sayısının artmasına sebep olduğu söylenebilir.

Erkek öğrencilerin genellikle belâgat, klasik edebiyat, nahiv, modern edebiyat, şahsiyet ve usul; kadın öğrencilerin ise pedagoji, belâgat, roman ve şahsiyet türü temalara yöneldiği görülmektedir. Kadınların pedagoji ve edebiyata özel bir ilgisinin olduğu söylenebilir. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap dili ve belâgati alanında en çok lisansüstü çalışmasının tamamlandığı fakültedir. Yıl bazlı en çok mezun veren üniversite ise Çankırı Karatekin Üniversitesi'dir.

Son olarak elde edilen veriler ışığında YÖK'e ve enstitülere şu teklif ve öneriler getirilebilir:

- ⊙ Kadro zenginliğine sahip olmayan kürsülerde lisansüstü çalışmalar sınırlandırılabilir.
- ⊙ Arap uyruklu danışmanlıklarda ek olarak Türk uyruklu ikinci danışman uygulaması getirilebilir.
- ⊙ Arap dili ve belâgati alanındaki tezlere danışmanlık yapacak öğretim üyelerinin aynı anabilim dalında görev yapma şartı getirilebilir.
- ⊙ İlahiyat fakültelerinin öğretim üyesi sayısı ile orantılı olarak lisansüstü öğrenci alım ve danışmanlık kotası getirilebilir.
- ⊙ Arapça olarak kaleme alınan tezlerin intihal kontrollerini sağlamak için gerekli altyapı çalışmaları yürütülebilir.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynaklar

- Acar, Ömer – Özçelik, Ayten. "Başlangıçtan Günümüze İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretimi". *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de İlahiyat Eğitimi*. ed. İrfan Aycan, Esra Gözeler, Nurullah Yazar. 497-534. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2023.
- Arslan, İclal. "2018-2022 Yılları Arası Arap Dili Eğitimiyle Alakalı Yapılmış Lisansüstü Tezler", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 29 (Ağustos 2022), 771-804.
- Aydın, Muhammed Şevki. "İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu". *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu*. ed. Ekrem Sarıkçıoğlu. 19-25. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Baskı Merkezi, 2004.
- Aydın, Muhammed Şevki. "İlahiyat Eğitiminde Geleceğe Yönelik Öneriler". *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de İlahiyat Eğitimi*. ed. İrfan Aycan vd. 191-214. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2023.
- Ayhan, Halis. "İlahiyat Fakültesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/70-72. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Bahçekapılı, Mehmet. *Avrupa'da Din Eğitimi*. İstanbul: Önder Yayıncılık, 2012.
- Bedeve, Abdullah. "Şark Medreselerinde Arapça Öğretim Yöntemlerinden Biri Olarak 'Şiir'in Yeri ve Önemi". *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*. ed. İsmail Narin. 1/667-674. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Beken, Ahmet – Muhammed Türkmen. "Nizâmiye ve Müstansırıyye Medreselerinde Arap Dili Öğretimi" *ATEBE Dergisi* 9 (Haziran 2022), 145-175.

- Eliaçık, Muhittin. "Osmanlı Medreselerinde Öğretilen Belâgat Kitapları". *Ulakbilge* 2/4 (2014), 31-39.
- Ergin, Osman. *Türkiye Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Fazlıoğlu, Şükran – Fazlıoğlu, İhsan. "Varlık, Bilgi ve Değer Birliği Olarak Osmanlı Medrese Müfredatının Yapısal Tahlili", *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*. ed. Fuat Aydın vd. 15-30. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019.
- Harmancı, Hasan. *Türkiye'de Arap Dili, Edebiyatı ve Belagatı Alanında Yayımlanan Türkçe Eserler Dizini 1928-2018*. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2020.
- Hızlı, Mefail. "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 2/2 (1987), 273-281.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Ocak 2008), 25-46.
- İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed. *el-Uşûl fi'n-Nahvi*. thk. Abdülhüseyn, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi. "İlahiyat Fakülteleri (1953-2023) Tezler Kataloğu Veri Tabanı". Erişim 10 Ekim 2023. <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>
- Kılınçkaya, Abdullah. "Türkiye'de Arap Dili Alanında yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri-III (2004-2013)". *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/27 (Bahar 2005), 95-130.
- Kütükoğlu, Mübahat. "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/507-508. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Terkan, Fahrullah. "Yüksek Din Tedrisatında Uluslararası Uygulamalar ve 'İlahiyat'ın Disipliner Kimliği, Tanıtım ve Mülahazalar". *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de İlahiyat Eğitimi*. ed. İrfan Aycan, Esra Gözeler, Nurullah Yazar. 15-149. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2023.
- Tosun, Cemal. "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Akademik Yapılanma ve Öğretim Programları Gelişimi (1949-2019)". *Türkiye'nin İlahiyat Birikimi Ankara İlahiyat'ın 70 Yılı (1949-2019)*. 73-150. ed. Eyüp Baş vd. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Uzunoglu, M. Vecih. "Türkiye'de Arap Dili Dili Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri-II (1956-2004)", *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 5/17 (Bahar 2005), 7-36.
- YK, Yüksek Öğretim Kanunu. *Resmi Gazete* 30425 (18 Mayıs 2018), Erişim 29 Eylül 2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180518-3.pdf>
- YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu, "Ulusal Tez Merkezi". Erişim 1 Ekim 2023. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu, "YÖK Akademik". Erişim 18 Ekim 2023. <https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/>
- YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu, "Yükseköğretim Program Atlası", Erişim 08 Şubat 2024. <https://yokatlas.yok.gov.tr/>